

Анна ДІДУХ

АПЛІКАЦІЯ НА ВБРАННІ В ГОВОРАХ УКРАЇНИ

У статті розглядаються назви, які використовуються для означення аплікації в оздобленні вбрання українців. Подається лексика, характерна для слововжитку майстрів та населення на теренах України кінця ХІХ — початку ХХІ ст. Лексику, що побутує на нашій території, поділено на групи, пов'язані з особливостями аплікаційного оздоблення вбрання (матеріали та техніки для виготовлення аплікації, вироби із використанням аплікації, розташування аплікації на вбранні).

Ключові слова: говори, лексика, аплікація, вбрання, декорування, Україна.

© А. ДІДУХ, 2013

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 5 (113), 2013

Аплікація як декор на вбранні українців широко використовується в кін. ХІХ — сер. ХХ ст. В період з сер. ХХ — кін. ХХ ст. аплікацію застосовували для оздоблення не так широко, через швидку зміну моди. Таке оформлення вбрання вже не було тією необхідною річчю, яка мала символічне значення. На початку ХХІ ст. аплікація як оздоба набула нового використання у сучасних дизайнерів-модельєрів.

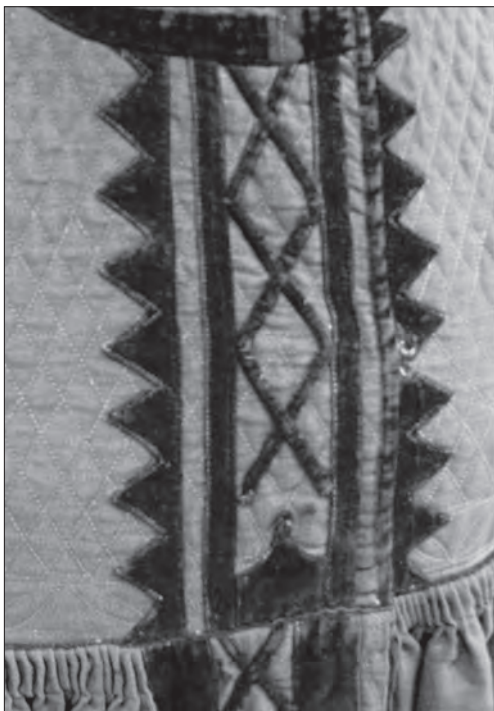
Україна в контексті суміжних держав (Росією на сході і північному сході, Білоруссю на півночі, Польщею, Словаччиною та Угорщиною — на заході, Румунією та Молдовою — на південному заході), отримала багато вирізневих співмов, що вплинули на мовні діалекти.

Кожен регіон України має свої особливості аплікації, що виявляється на рівні лексики. Побутова лексика зберігає недосліджені відомості про аплікацію як галузь декоративно-прикладного мистецтва, охоплюючи особливості декорування, технологію виготовлення і матеріали, які для цього використовуються. Територія побутування говорів Західної України (Волинь, Прикарпаття, Бойківщину, Лемківщину, Закарпаття, Гуцульщину, Буковину), Північної України (Полісся), Центральної України (Поділля, Середнє Подніпров'я), Південної України (Нижнє Подніпров'я), Східної України (Слобожанщину) визначає локальні та регіональні відмінності у традиційному мистецтві аплікації.

За останні десятиліття зібрано значний фактологічний матеріал. Внаслідок проведених польових досліджень на всій території України було виявлено вживання різних термінів на позначення видів аплікації та виробів з неї. Окремі терміни, що номінують поняття аплікації, трапляються у відомих дослідженнях мистецтвознавців (Г. Стельмащук, М. Білан і О. Косміна та ін.), етнографів (М. Онишкевич, К. Матейко і Т. Ніколаєва та ін.) і мовознавців (Б. Грінченко, П. Лисенко, В. Прокопенко та А. Москаленко та ін.). Значна частина термінів на означення локальних назв аплікації, що розкриває художні особливості декору на вбранні, техніку виконання аплікації, ще не введена в науковий обіг. Проте ці терміни тематично не виокремлені, тому у мистецтвознавстві виникла нагальна потреба зафіксувати і детально описати народні терміни, пов'язані з використанням аплікації для оздоблення вбрання. Фрагментарність опису аналізованої теми в українській діалектичній лексиці детермі-

Іл. 1. Бабінка, Борщівський р-н Тернопільська обл. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № КН-17485)

Іл. 2. Бархатка, с. Лішивець Гадяцький р-н Полтавська обл. Поч. ХХ ст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № КВ-980)

нувала необхідність системного аналізу використання аплікації на території всієї України. Нині змінюються та формуються нові способи і методи номінування вбрання та його оздобу. Багата українська мова — це засіб передачі та вираження, яке дає змогу розширити інформацію про традиційний народний костюм з аплікацією. У дослідженні мистецьких якостей аплікації підґрунтям є саме терміни, що побутують на нашій території. На основі термінів почали вивчати основні художні особливості, визначати територію побутування аплікації за період кін. ХІХ —

сер. ХХ ст. з метою використання цих надбань в сучасному моделюванні.

Термінологією костюма та його складових частин (одягу, взуття і прикрас) дослідники почали займатися на початку 60-х рр. ХХ ст. Ця група лексики досліджувалась на матеріалі багатьох українських говорів. Народне вбрання періоду ХІХ ст. охарактеризоване у працях польських, німецьких, чеських та українських етнографів швидше в описовому, ніж науковому аспекті [4—5; 12; 15—16; 21—22].

Мистецтво аплікації — мало вивчений вид декоративно-ужиткового мистецтва. На противагу вишивці чи ткацтву не було ґрунтовного дослідження періодизації, типології, художніх особливостей аплікації на наших землях в українському мистецтвознавстві.

Питання народної термінології аплікації розглядали фахівці різних галузей: мовознавці, етнографи і мистецтвознавці.

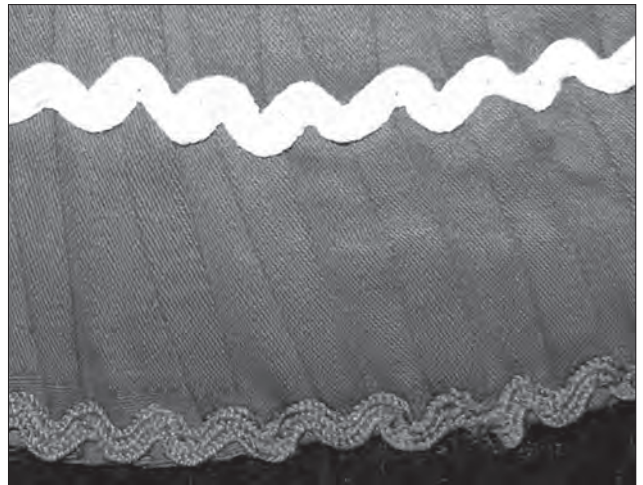
З позиції мовознавства використання аплікації та її побутування на різних територіях досліджували фрагментарно Б. Грінченко [7], В. Василенко [2], В. Ващенко [3], П. Лисенко [11], В. Прокопенко [17], В. Горобець [6], А. Москаленко [14].

Етнографи розглядали аплікацію з точки зору технології виготовлення, місця розташування і використання аплікаційних матеріалів. Відомості про це знаходимо у працях Я. Головацького [4—5], В. Шухевича [22], М. Онишкевича [16], К. Матейко [12], С. Сидорович [21], Т. Ніколаєвої [15].

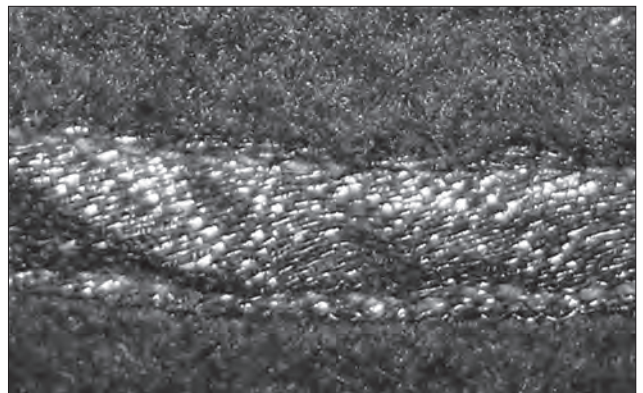
Найменшу групу дослідників становлять мистецтвознавці, що розкривають технологію та мистецькі особливості аплікації через народну лексику: М. Селівачов [18—20], Г. Стельмащук і М. Білан [1], Т. Кара-Васильєва [9] і О. Косміна [10]. До питань декору в народній термінології звертається М. Селівачов у своїй праці [20]. Ґрунтовною працею у дослідженні народних назв українського вбрання та його складових є етнографічний словник К. Матейко [12]. У фундаментальному науковому дослідженні українського строю М. Білан та Г. Стельмащук [1] аналізують особливості етнографічних комплексів та складових українського традиційного одягу України (крій, колористика, матеріали, декор). Ці дослідження засвідчують наявність техніки аплікації на теренах України. Фотоматеріали О. Косміної [10] містять зразки одягу з аплікацією із чотирьох макрорегіонів

Іл. 3. Басан (басайман, басаман, пасаман). Овруцький р-н Житомирська обл. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № КН-15935)

Іл. 5. Бігунки (бігунчик), с. Камянки-Дніпропетровська обл. Кін. ХІХ ст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № КН-1376)

Іл. 6. Гальбон. Центральна Україна. Сер. ХХ ст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № КН-1213)

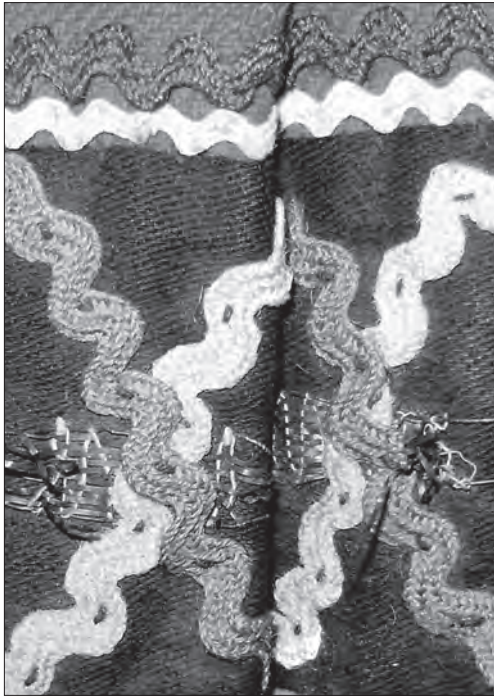
Іл. 4. Бінда, с. Базар Борщівський р-н Тернопільська обл. І пол. ХХ ст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № КН-13919)

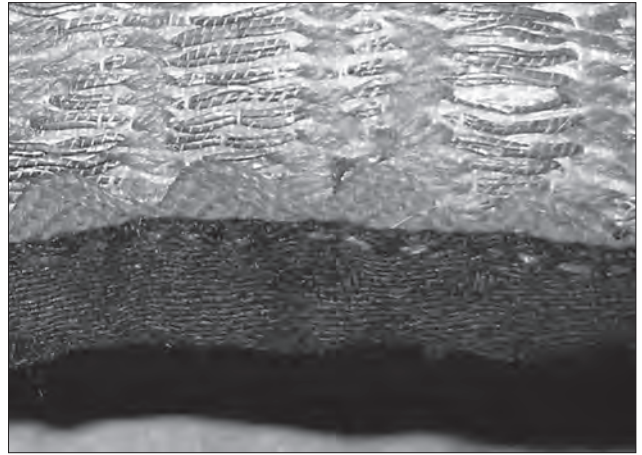
Іл. 7. Забиванка. Бонаювський р-н Тернопільська обл. НМНДМУ (Інв. № В-3301)

України — Полісся, лісостепу, степу і Карпат кінця ХІХ — початку ХХ століття. Про оздоблення дослідниця згадує лише побіжно, оскільки це не є предметом її досліджень.

На підставі опрацьованих матеріалів виявлено, що дані про декорування виробів аплікацією в лексичі кінця ХІХ ст. — початку ХХІ ст. представлено фрагментарно, тому це потребує подальшого дослідження.

Іл. 8. Зубка. Житомирська обл. Поч. ХХ ст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № КН-913)

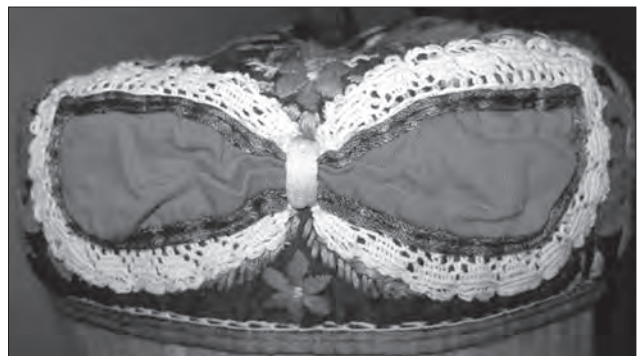
Іл. 9. Косічка, смт. Ясині Рахівський р-н Закарпатська обл. Поч. ХХ ст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № КН-150)

Іл. 11. Лиштвіа, с. Котанське-Діздецьке Вели-Кописерівський р-н Сумська обл. Поч. ХХ ст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № КН-19182)

Іл. 10. Кривулька. Новгород-Сіверський р-н Чернігівська обл. Сер. ХХ ст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № КН-6340)

Іл. 12. Лямівка (лямівання, облямівка, облямівання). Чорнобаївський р-н Черкаська обл. Поч. ХХ ст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № НДФ-808)

Мета роботи — систематизація груп лексики, що характеризує аплікацію на вбранні різних регіонів України.

Завдання роботи: 1) охарактеризувати термін «аплікація»; 2) на матеріалі народних говорів розкрити особливості домінування матеріалів та технік

виготовлення аплікації; виробів із використанням аплікації та розташування її на вбранні.

З давніх-давен жінки оздоблювали вбрання і речі домашнього вжитку вишивкою, мережкою та аплікацією. Найбільше художніх особливостей аплікації виявляється через народні говори. Тому предметом дослідження є сегменти лексичної системи українських говірок — тематичні групи назв аплікації для оздоблення верхнього вбрання, нагрудного вбрання, частин вбрання і його доповнень. У статті не беремо до уваги інтер'єрний текстиль, оскільки це проблема іншої публікації.

Матеріалом для систематизації лексики стали польові записи, здійснені автором протягом 2009—2012 років у 110-ти населених пунктах України та упорядковані матеріали різних дослідників.

Термін «аплікація» в сучасній літературі має різні значення: від простого шматка тканини, пришитого чи наклеєного на іншу тканину [13], до візерунка [9] та виду декоративно-образотворчої техніки [10]. Така еволюція аплікації засвідчує її постійну тенденцію до оновлення та розширення сфер застосування. У зв'язку із цим вважаємо найбільш повним визначенням аплікації таке.

Аплікація (від лат. «*applicatio*» накладання, пристосування, приєднання до якоїсь поверхні) — це вид декоративного мистецтва, який забезпечує декорування костюма різнофактурним і текстурним матеріалом з використанням різних способів прикріплення.

Лексика, що побутує на різних теренах України, визначає регіональні та мовні особливості аплікації. Поділ її на групи пов'язаний з номінуванням матеріалів та технік для виготовлення аплікації та номінуванням виробів із використанням аплікації.

Номінування матеріалів

та технік виготовлення аплікації

В українській народній мові дуже багато термінів, пов'язаних із декоруванням аплікацією жіночого та чоловічого вбрання. У костюмі кін. XIX — сер. XX ст. набули поширення: шовкова, оксамитова, хутряна, шкіряна та замшева аплікаційна тасьма; крамна аплікація; аплікаційні вовняні нитки та шнури. Номінування матеріалів та технік для виготовлення аплікації охоплює території Волині, Прикарпаття, Бойківщини, Лемківщини, Закарпаття, Гуцульщини, Буковини, Полісся, Поділля, Середнього Подніпров'я,

Іл. 13. Лянівка. Миргородський р-н Полтавська обл. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № НДФ-1336)

Іл. 14. Пасниця, с. Птича Дубнівський р-н Рівненська обл.

Нижнього Подніпров'я та Слобожанщини, що засвідчує побутування їх на теренах України.

Номінування використання аплікаційної тасьми та стрічок

Бабінка — різнокольорова вузька тасьма для облямування теплих хусток [7, с. 4] (Іл. 1).

Бархатка — торочка з бархату чи оксамиту [12] (Іл. 2).

Басан (басайман, басаман, пасаман) — 1) стрічка, якою оздоблювали спідниці; 2) облямівка по низу спідниць, так званих *мальованок і димок* [21]; 3) тасьма для обшиття одягу, зокрема *бекеші* [5] (Іл. 3).

Бінда — стрічка [10, с. 132] (Іл. 4).

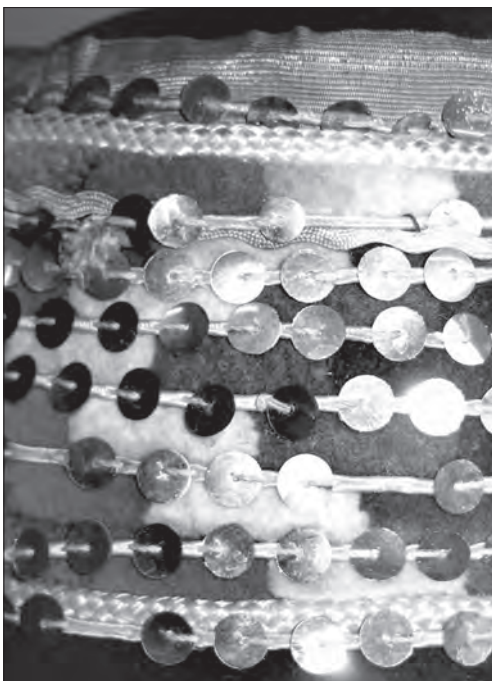
Бігунки (бігунчик) — стрічка у вигляді хвилястої лінії (Волинська обл.) [12] (Іл. 5).

Іл. 15. Пасьомка. Гердищенський р-н Черкаська обл. Поч. XX ст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № КН-12460)

Іл. 17. Снурок, с. Ясіня Рахівський р-н Закарпатська обл. Пол. XX ст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № НДФ-171)

Іл. 16. Сквидячка. Стрийський р-н Львівська обл.

Гальон — 1) широка срібна або золота тасьма для обшивання одягу [12]; 2) стрічка, яку пришивали внизу до спідниці (Заріченський р-н Рівненська обл.) [1, с. 311] (Іл. 6).

Забиванка — оздоблення кантом по талії в жіночому півкожущу [7, с. 4] (Іл. 7).

Зубка — вид хвилястої стрічки, якою прикрашали жіночий одяг (с. Вишків, Долинський р-н, Івано-

Іл. 18. Фарбітка. Закарпатська обл. Сер. XX ст.

Франківська обл., с. Присліп, Турківський р-н, Івано-Франківська обл.) [16] (Іл. 8).

Косічка — стрічка, плетена з вовни різних кольорів для оздоблення кептарів (Івано-Франківська обл.) [12] (Іл. 9).

Кривулька — зубчаста червона стрічка, яку нашивали по краях чорної стрічки (с. Жукотин, Турківський р-н, Львівська обл.) [16, с. 396] (Іл. 10).

Листва́ — обшивка нижньої частини одягу [1, с. 316] (Іл. 11).

Лямівка (лямівання, облямівка, облямування) — тасьма для оздоблення одягу, головного убору [1, с. 317] (Іл. 12).

Лянівка — обшивка спідниці або фартуха [1, с. 317] (Іл. 13).

Пасни́ця — обшивка спідниці (с. Птича, Дубнівський р-н, Рівненська обл.) [12] (Іл. 14).

Пасьо́мка — тасьма, обшивка кожуха (с. Кремне, с. Лугини, Лугинський р-н, Житомирська обл.) [11, с. 154] (Іл. 15).

Скви́дячка — кольорова стрічка для обшивки кресаню (с. Білич, Старо-Симбірський р-н, Львівська обл., с. Долішне, Стрийський р-н, Львівська обл.) [16, с. 222] (Іл. 16).

Сну́рок — тасьма для обшивки сердака (Рахівський р-н, Закарпатська обл.) [12] (Іл. 17).

Фарбі́тка — вузька кольорова стрічка для декорування запаски (Закарпатська обл.) [1, с. 321] (Іл. 18).

Шля́к — обшивка (кайма) внизу плаття [7, с. 504] (Іл. 19).

Щі́точка — фабрична вузька тасьма темних кольорів для обшивки країв спідниці [10, с. 138] (Іл. 20).

Номінування крамної аплікації

Балхва — червона бавовна для прикрашання одягу [12] (Іл. 21).

Герліги — аплікація із червоного і зеленого сукна на поясі, на передній і задній частині жіночого кожуха (с. Заставна, Новоселицький р-н, Чернівецька обл.) [12] (Іл. 22).

Комі́р — смужка тканини певної форми, пришта до країв вирізу біля шиї [1, с. 315] (Іл. 23).

Куче́рі — аплікації з червоного й зеленого сукна (с. Заставна, Новоселицький р-н, Чернівецька обл.) [12] (Іл. 24).

Фарбо́ти — фабричне нитяне мереживо для обшивки спідниць [10, с. 138] (Іл. 25).

Хло́пці — червоне сукно в передніх кутах і на бокових швах кептарів (с. Заріччя, Долинський р-н, Івано-Франківська обл.) [12] (Іл. 26).

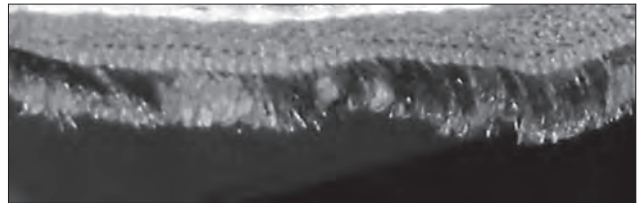
Номінування аплікаційних вовняних ниток та шнурів

Байоро́к — золота або срібна нитка, кручений дротик для оздоблення одягу [12] (Іл. 27).

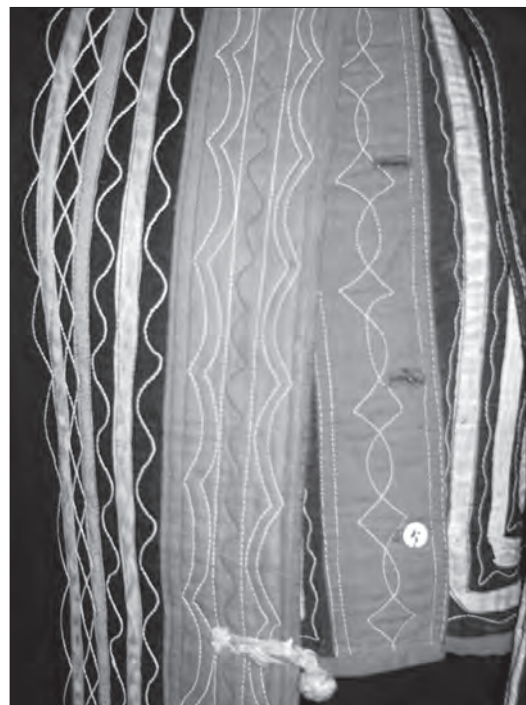
Бубляхи (шишки) — 1) вовняні прикраси на свиті, стрижені на зразок гудзиків [10, с. 133]; 2) синій і зелений шнур і вовняні китиці для декорування білих жіночих свит (Закарпатська, Рівненська і Волинська області) [1, с. 320] (Іл. 28).

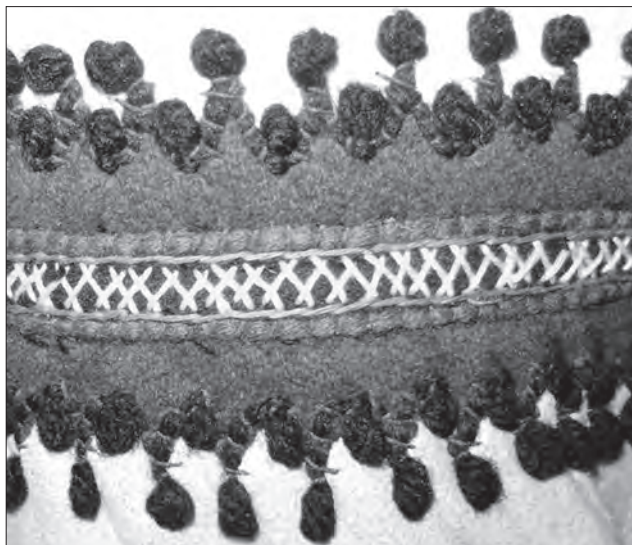
Іл. 19. Шля́к. Одеська обл. Іпол. ХХ ст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № КН-15930)

Іл. 20. Щі́точка. Полтавська обл. Сер. ХХ ст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № НДФ-1219)

Іл. 21. Балхва. Здолбунівський р-н Рівненська обл. Поч. ХХ ст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № КН-15937)

Іл. 22. Герліги. Тернопільська обл. Поч. ХХ ст. НМНДМУ (Інв. № В-3301)

Іл. 23. Комір, м. Київ. Поч. ХХ ст. НМНДМУ (Інв. № В-5875)

Грідущки — китиці на передній частині сердаків (Івано-Франківська обл.) [12] (Іл. 29).

Заполоч — кольорові бавовняні нитки (с. Бітля, Турківський р-н, Львівська обл., Рівненська і Волинська області) [12] (Іл. 30).

Кутась — прикраса із вовняних ниток у вигляді кульки на верхньому сукняному одязі [12] (Іл. 31).

Шнуркування (шнуркування) — оздоблення одягу кольоровими вовняними нитками [1, с. 323] і (Львівська обл.) [12] (Іл. 32).

Номінування виробів з використанням аплікації

В українській народній мові виділяються лексичні групи слів, пов'язані із оздобленням натільного, плечового, поясного, верхнього вбрання та головних уборів аплікаційним декором, що також визначає його особливості розташування на виробі.

Номінування виробів із використанням аплікації на плечовому вбранні

Ватянка — плечовий жіночий одяг, підбитий ватою, рукави оздоблені двома чорними плісовими смужками або з такими ж *закарвашами* (Полтавська обл.) [12].

Візитка — вузька кофта з баскою темного кольору або облямована мереживом і різнокольоровою тасьмою (побутувала в 1925—1930-ті рр.) (Закарпатська обл.) [12].

Маніжечка — деталь одягу у вигляді смуги тканини, пришитої в нагрудній частині сорочки, куртки, свити і т. п. [1, с. 317].

Кабілетка — жіноче верхнє вбрання у вигляді короткої кофти, поли якої обшивали оборками [10, с. 133].

Камазоля (часом вживається і в значенні жіноча камізелка, камазуля) — 1) оздоблена сап'яном чоловіча безрукавка прямого крою, яка застібається збоку ліворуч на чотири шкіряні гудзики (с. Нижні Ворота, Воловецький р-н, Закарпатська обл., с. Ужок, Великоберезнянський р-н, Закарпатська обл.); 2) безрукавка з битого сукна, біла або сива, коротка, оздоблена чорним сукном (с. Гусний, Великоберезнянський р-н, Закарпатська обл.) [12].

Капót (капótка) — жіноче короткополе святкове і весільне вбрання з тонкої чорної вовняної тканини, на спинці якого до стану є три декоративні шви — пошво, а поли і низ капоти обшиті оксамитом — майшестером (Житомирська обл.) [1, с. 313; 12].

Катáнке — куртка з домотканого сукна прямоспинного крою з двома вусами і невисоким стоячим коміром, обшита зубчастою тасьмою (с. Козелець, Козелецький р-н, Чернігівська обл.) [16, с. 342].

Кептáрик — безрукавний кожушок, стародавній одяг жителів Карпат, що одягався поверх сорочки; виготовлявся з овчини і прикрашався кольоровим сап'яном, вовною, капелями, бляшаними кружечками, колосовим бавовняним шнурком та смушком (Івано-Франківська обл.) [12].

Керсét (керсетка) — жіноча безрукавка, яка щільно облягає стан, із облямованим вирізом навколо шиї, проймах, полах та в талії [12].

Кітлик — кафтан з білого полотна з набитими на ньому широкими смугами синього або чорного кольору (Волинська і Полтавська області) [12].

Косіці — оздоблення бортів білими нитками на верхньому одязі (с. Ветли, Любешівський р-н, Волинська обл.) [12].

Кóхта — кофта із ситцю або атласу з тоненькими оксамитовими стрічками, якими обрамляли комір, поділ, манжети рукавів [10, с. 134].

Мунтян — кептар, виготовлений із вибіленої овчини, оздоблений хутром тхора уздовж пілок та низу, а навколо пройм — широкою шкірою в один ряд, аплікацією із різнокольорового сукна чи сап'яну, кольоровою тасьмою і гладдю, вовняними нитками у вигляді зубців і «кучерів» (с. Заставнівське, Кіцманський р-н, Чернігівська обл.) [12].

Нагрудник — безрукавка з чорного сатину, довга до стегон, обшита кольоровими стрічками [12].

Óпашель (опашень) — жіночий і чоловічий плечовий одяг з вузькими довгими рукавами до зап'ястя, який оздоблювали намистом, нашивками чи мереживом [14].

Сушпáн — жіноча безрукавка з чорного сатину, довга до стегон, обшита жовтими, червоними, фіолетовими стрічками [12].

Халáт — жіночий верхній плечовий одяг, подібний до *свити*, але з круглим коміром — пелериною, яка оздоблювалася бахромою [10, с. 138].

Номінування виробів із використанням аплікації на поясному вбранні;

Гáлька — вовняна спідниця, літнік червоного кольору, оздоблювали широкою кольоровою смугою (с. Устенське, Здолбунівський р-н, Рівненська обл.) [12].

Спідниця накладна́ — спідниця, декорована по нижньому краю широкою смугою з бархату або плісу [10, с. 137].

Спідниця нашивана — спідниця, оздоблена блискучими атласними стрічками [12].

Фарбанкі — вовняні штани темно-сірого кольору, оздоблені внизу червоними полосками (с. Жерниця Вижня, Лізький повіт, Закарпатська обл.) [12].

Фáртух — прямокутний шматок полотна вовняної чи бавовняної тканини, неоздоблений або оздоблений вишивкою, тканням, мереживом, нашитими стрічками, який одягали безпосередньо на сорочку, частіше на спідницю [1, с. 321].

Номінування виробів із використанням аплікації на верхньому вбранні;

Губа (губище) — зимовий верхній одяг, який виготовляли переважно з чорного сукна, облямовуючи червоним вельветом [12].

Гуцуляк — кожушана безрукавка, оздоблена сап'яновими аплікаціями (Чернівецька обл.) [12].

Іл. 24. Кучері. Чернівецька обл. Поч. XX ст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № КН-1344)

Іл. 25. Фарбóти, с. Катанське Великописарівський р-н Сумська обл. Поч. XX ст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № КН-19183)

Джемéрка — довгий одяг з овечого сукна, обшитий тасьмами [12].

Кабáт — прошнурований старовинний короткий до стегон чоловічий і жіночий одяг із домотканого сукна з великим вирізом на грудях, оздоблений вишивкою або стрічками (м. Сокаль, Львівська обл.) [10, с. 133; 12].

Кавта́н (каптан) — 1) поширений серед міщанок одяг із фалдами, що повторює крій *свити* з прохідкою (поли, комір, вилоги на рукавах облямовували парчею) [12]; 2) верхній одяг заможних селян і

Іл. 26. Хлопці, с. Заріччя Долинський р-н Івано-Франківська обл.

Іл. 27. Байброк, м. Лохвиця Полтавська обл. Кін. XIX ст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № KB-966)

Іл. 28. Бубляхи (шишки), с. Крильчильськ Сарненський р-н Рівненська обл. Поч. XX ст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № KH-19881)

міщанок із синього, зеленого чи малинового тонкого фабричною сукна з червоним шалевидним коміром і манжетами на рукавах; поли, комір і вилоги на рукавах облямовані парчею [1, с. 313].

Курта — верхній жіночий одяг з білого дмотканого сукна, боки в стик, оздоблений нашиттям з вовняних ниток темно-синього і червоного кольорів (с. Бистричі, Березнівський р-н, Рівненська обл.) [12].

Кудак — чоловічий верхній одяг із сірого дмотканого сукна, прикрашений чорними нитками [12].

Линтячка — плечовий чорний або кольоровий широкий до колін одяг з неширокими рукавами, який обшивали знизу двома смужками *плису*, на талії ззаду нашивали стрічку із зеленим кантом (Полтавська обл.) [12].

Мантá — халатоподібний одяг із широкими прямими рукавами і двома комірами: вузьким стоячим і великим відкладним чотирикутним, який вшивається між стоячим коміром і вирізом шиї та звисає на спині нижче талії; оздоблювали апликацією із різнокольорового сукна і чорним шнуром (Чернігівська та Івано-Франківська області) [17].

Ментá — 1) зимовий жіночий одяг міщанок, за формою подібний до хутряного кожуха, облямованого тасьмою; 2) верхній одяг із зеленого сукна, підбитий лисячим хутром, вишитий синіми тасьмами (Закарпатська обл.) [12].

Накладі — манжети верхнього сукняного одягу, які виготовляли з іншої, ніж сукно, тканини (Зарічненський р-н, Рівненська обл.) [1, с. 317].

Посотаний — верхній одяг, оздоблений вовняними нитками (Житомирська обл.) [12].

Саріка — своєрідний верхній одяг, пошитий із дмотканого сукна коричневого кольору; носили поверх кожуха, щоб захистити його від вологи; по швах оздоблювали чорними вовняними нитками (Сокирянський та Кельменецький р-ни, Чернігівська обл.) [12].

Світа — вбрання нижче колін, з вузьким ліфом і широкою, зібраною в складки (фалди) спідницею, з круглим коміром і довгими рукавами, з фабричного матеріалу; шви оздоблювали мереживом, стрічками, зубчиками [12].

Свитка — 1) старовинне українське жіноче і чоловіче вбрання, оздоблене чорним шнуром, на рукавах вишивали невеликі хрести; 2) біла жіноча свита, декорована синім і зеленим шнуром та вовняними китицями — *бубляхами*, *шишками* (Закарпатська, Рівненська і Волинська області) [1, с. 320].

Семеря́га (семря́га, семиряга) — жіночий і чоловічий верхній одяг з відрізною, ззаду густо призбираною спинкою і викладеним круглим коміром; обшитий тканиною на полах, кишенях, по краях та оздоблений нашитими кольоровими шнурками та зубчатками (Волинська обл.) [11, с. 192].

Сіря́к — свита довга з темно-коричневого сукна з широким коміром — капюшоном; комір, спина, рукава й одна пола вишиті різнокольоровою вовною (Львівщина) [7, с. 128] та (Дрогобицький р-н, Львівська обл.) [12].

Спекце́р — жіночий і чоловічий приталений суконний одяг з двома вусами по боках, оздоблений різнокольоровою вовною (Івано-Франківська обл.) [12].

Уйо́ш (вуйо́ш, вуя́ш) — 1) куртка із сукна; поли, комір і манжети облямовувалися червоною та синьою сукняною тканиною, вистроченою кольоровими нитками; 2) чоловіча або жіноча куртка з рукавами, пошита з грубого домотканого сукна білого кольору і оздоблена смужками сукна чорного або синього кольору (Закарпатська обл. [1, с. 321], с. Бедевля, Тячівський р-н, Закарпатська обл.; Сколівський р-н, Львівська обл.) [16, с. 315]; куртка вовняна коротка, переважно з білого домотканого сукна, з коміром і кишенями, обшитими синім сукном; носили її чоловіки наопашки (Закарпатська обл.) [17, с. 45].

Чамара́ (чемэ́ра) — верхній міщанський одяг (те саме, що капота), оздоблений тасьмою і китицями [7, с. 444].

Чапиха́ (чапів) — коричневий верхній чоловічий одяг, прикрашений ззаду великим коміром і рядом торочок [16, с. 362].

Чемлі́т — верхній одяг із тонкого білого сукна, повторював крій свити, з відкладним коміром та манжетами, обшивали чорним оксамитом (Київська обл.) [15, с. 302].

Чужка́ — жіночий верхній суконний одяг зі зборами на спині, оздоблений кольоровими вовняними нитками [12].

Ю́пка — короткий до колін верхній одяг із білого сукна, з вузьким стоячим коміром і клинами *вусами*, ззаду на талії обшитий чорними нитками; застібався шкіряними гудзиками (Полтавська обл.) [3].

Номінування виробів із використанням аплікації на головних уборах;

Капілю́шиня (капелю́шина, капелю́шнія) — 1) дівочий святковий і весільний високий циліндрич-

Іл. 29. Грідущки, смт. Ясіння Рахівський р-н Закарпатська обл. Іпол. ХХст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № КН-148)

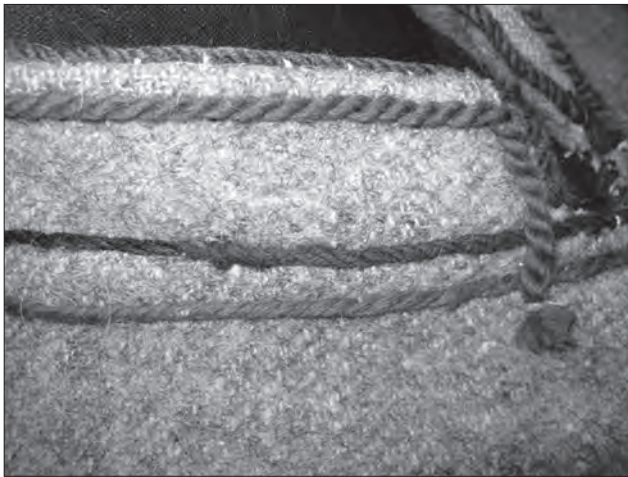

Іл. 30. За́полоч. Рівненська обл. Поч.ХХст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № КН-18533)

ний головний убір, прикрашений горизонтальними рядами бісерних стрічок-герданів, паперовими квітами, дзеркальцями, дрібними монетами-«парочками» над чолом і ковилою зверху вінка (Чернівецька обл.) [1, с. 313]; 2) святковий дівочий головний убір на картонній основі, оздоблений кількома рядами герданів, смужками парчі, скляними намис-

Іл. 31. Кутась, с. Сикунь Старовижівський р-н Волинська обл. Поч. XX ст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № КН-18787)

Іл. 32. Шнуркування (шнуркування). Рівненська обл. Поч. XX ст. УЦНК «МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА» (Інв. № КВ-1771)

тинами та шовковою тасьмою (Чернігівська обл.) [12]; 3) святковий дівочий головний убір, невеликий капелюшок зі стрічки або шарфа, обмотаний навколо високої зачіски (с. Прилипче, Заставнівський р-н, Чернігівська обл.) [17].

Кодіна (кóди) — весільний головний убір молоді у вигляді вазона, прикрашений зверху пучком трави, який складався з великого картонного кубка, обтягнутого яскравою червоною тканиною, що тримається на тім'яній частині голови за до-

помогою шпильок і прикрашається штучними квітами з марлі та паперу, металевими оздобами, бісером, стрічками (Новоселицький р-н, Чернівецька обл.) [12].

Косачі — дівоча біла, обшита мереживом косинка на голову (Волинська обл.) [10, с. 134].

Намітка — древній жіночий головний убір, як правило, з полотна розміром 45—50 см х 2,5—3,5 м, декорований на вузких кінцях вишивкою, тканням або аплікацією із стрічок та крамнини [15, с. 306].

Снурок з вовняними стрічками (партицями) — головний убір заміжньої жінки, який складався з дерев'яного обручика, обтягнутого білою плетінкою; з ліцевої сторони обшитої купованою шовковою візерунчастою тканиною стрічкою, до якої спереду і зверху пришито червоно-фіолетовий шнур, щедро прикрашений блискучими намистинами, а ззаду прикріплено п'ять пар червоних вовняних *партиць* [12].

На матеріалі народних говорів України простежено використання аплікації для декорування жіночого і чоловічого вбрання. Поділ її на групи пов'язаний з номінуванням матеріалів та технік для виготовлення аплікації та називанням виробів із використанням аплікації. У костюмі кінця ХІХ — середини ХХ ст. поширеними були шовкова, оксамитова, хутряна, шкіряна та замшева аплікаційна тасьма; крамна аплікація; аплікаційні вовняні нитки та шнури. У роботі виділено групи лексики, пов'язані із оздобленням натільного, плечового, поясного, верхнього вбрання та головних уборів аплікаційним декором.

1. Білан М.С. Український стрій / М.С. Білан, Г.Г. Стельмащук. — Львів : Фенікс, 2000. — 326 с.
2. Василенко В. Виставка українського народного мистецтва / В. Василенко // Народное творчество. — 1937. — № 2—3 — С. 23—34.
3. Ващенко В.С. Словник полтавських говорів / В.С. Ващенко. — Вип. 1. — Х. : ХДУ ім. О.М. Горького, 1960. — 107 с.
4. Головацький Я. Народні пісні Галицької та Угорської Русі / Яків Головацький. — М., 1878. — Т. 1 — 390 с.; Т. II. — 841 с.; Т. III. — 523 с.; Т. IV. — 909 с.
5. Головацький Я.Ф. О народной одежде или убранстве русинов или русских в Галичине или Северо-Восточной Венгрии / Я.Ф. Головацкий. — Спб., 1877. — 85 с.
6. Горобець В. Назви тканин та одягу в українських джерелах / В. Горобець // НТЕ. — 1972. — № 4. — С. 53—59.

7. Грінченко Б.Д. Словник української мови / упоряд. з дод. власн. матеріалу Б. Грінченко. — К. : Наукова думка, 1996. — Т. I — 539 с. ; Т. IV. — 568 с.
8. Дубровская Н.В. Большая книга аппликаций из природных материалов / Н.В. Дубровская. — М. : Астрель ; Сова, 2010. — 208 с.
9. Кара-Васильева Т. Українська вишивка / Т. Кара-Васильева, А. Чорноморець. — К. : Либідь, 2005. — 160 с.
10. Косміна О.Ю. Традиційне вбрання українців / О.Ю. Косміна. — К. : Балтія-Друк, 2008. — Т. I: Лісостеп. Степ. — 160 с.
11. Лисенко П.С. Словник поліських говорів / П.С. Лисенко. — К. : Наукова думка, 1974. — 260 с.
12. Матейко К. Український народний одяг: Етнографічний словник / К. Матейко. — К. : Наукова думка, 1996. — 196 с.
13. Митителло К. Аппликация: техника и искусство / К. Митителло. — М. : Эксмо, 2003. — 192 с.
14. Москаленко А.А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області / А.А. Москаленко. — Одеса : ОДПІ, 1958. — 78 с.
15. Ніколаєва Т.О. Український костюм. Надія на ренесанс / Т.О. Ніколаєва. — К. : Дніпро, 2005. — 320 с.
16. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок : в 2 ч. / Михайло Йосипович Онишкевич. — К. : Наукова думка, 1984. — 497 с.
17. Прокопенко В.А. Назви одягу, взуття та головних уборів у буковинських говірках / В.А. Прокопенко // Наукові записки Чернівецького університету. — Т. 42: Для філол. наук. — Вип. 11: Питання історії і діалектології східнослов'янських мов. — Кн. 2. — Львів, 1961. — С. 45—61.
18. Селівачов М.Р. Домінантні мотиви української народної орнаментики / М.Р. Селівачов // НТЕ. — 1990. — № 2. — С. 68—76.
19. Селівачов М.Р. Еволюційні процеси в українській народній орнаментики кінця ХІХ—ХХ ст. / М.Р. Селівачов // НТЕ. — 1995. — № 1. — С. 25—35.
20. Селівачов М. Лексикон української орнаментики (Lexicon of Ukrainian Ornamentation) / Михайло Селівачов. — К. : АНТ, 2005. — 408 с.
21. Сидорович С.Й. Художня тканина західних областей УРСР / С.Й. Сидорович. — К. : Наукова думка, 1979. — 156 с.
22. Шухевич В. Гуцульщина / В. Шухевич ; перша і друга частина : репринтне відтворене видання 1899 року. — К. : Верховина, 1997. — 352 с.
23. Апликація [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Апликация>.

Anna Didukh

THE APPLIQUE ON THE CLOTHING IN THE DIALECTS OF UKRAINE

The research-work has been dedicated to descriptions of nominations used for characterizing the appliqué in the decoration of Ukrainian clothes. The article has included the vocabulary of lexemes typical for craftsmen and population of the whole Ukraine in the late XIX and early XXI cc. The vocabulary consists of grouped terms related to the peculiarities of the decorations in Ukrainian clothes, as materials and techniques for making the appliqué, the articles of clothing decorated with appliqué, the arrangement of appliqué on the clothing).

Keywords: dialects, vocabulary, appliqué, clothing, decoration, Ukraine

Анна Дидух

АППЛИКАЦИЯ НА ОДЕЖДЕ В ГОВОРАХ УКРАИНЫ

Работа посвящена описанию названий, которые используются для характеристики обозначения аппликации в отделке одежды украинцев. В статью вошла лексика, характерная для мастеров и населения всей территории Украины конца ХІХ — начала ХХІ веков. Существующая лексика разделена на группы, связанные с особенностями аппликационной отделки наряда (материалы и техники для изготовления аппликации, изделия с использованием аппликации, расположения аппликации на одежде).

Ключевые слова: говор, лексика, аппликация, одежда, декорирование, Украина.